

Årsskrift 2017

Stenløse Sogns Lokalhistoriske Forening og Arkiv

Lokalhistorisk Arkiv, Skt. Klemensskolen, Dahlsvej 1, 5260 Odense S

Foreningens bestyrelse:

Formand: Eva Kristensen,
Svenstrupbakken 2,
5260 Odense S, tlf. 6615 3582

Næstformand: Jørgen Hansen,
Radbyvej 24,
5792 Årslev, tlf. 6590 1417

Kasserer: Hans Damgaard,
Vangeledgårdsvej 36,
5260 Odense S, tlf. 6615 0856

Bestyrelsesmedlem: Mogens Jensen,
Lindeparken 1,
5260 Odense S, tlf. 4051 8221

Bestyrelsesmedlem: Karsten Bormlund,
Vangeledgårdsvej 30,
5260 Odense S, tlf. 6615 0507

Suppleanter:

Steen Kristensen, Skt. Klemensvej 42k,
5260 Odense S, tlf. 6615 1999

Ebbe Lastein, Skovbrynet 13
5260 Odense S, tlf. 2961 5772

Arkivudvalget:

Eva Kristensen, (B) Svenstrupbakken 2,
5260 Odense S, tlf. 6615 3582

Mogens Jensen, (B) Lindeparken 1,
5260 Odense S, tlf. 4051 8221

Egon Birkholm, (M) Svenstrupvej 40,
5260 Odense S, tlf. 6615 0452

Flemming Jørgensen, (M) Møllebakken 19,
5260 Odense S, tlf. 6615 3837

(B): valgt af bestyrelsen,
(M): valgt af medarbejderne

Redaktion:

Eva Kristensen (ansvh.)
Ebbe Lastein (layout)

Forsidebillede:

Kirken i Stenløse, nyrenoveret
Kontrolassistens redskaber, prøveglas og
centriguge (www.dansklandbrugsinfo)

Indholdsfortegnelse:

Renovering af Stenløse kirke	6
Den sidste kontrol i Stenløse	19
Kontrollens Hus	28
Mejerierne omkring Stenløse	32

Arkivets adresse:

Stenløse Sogns Lokalhistoriske Arkiv
Skt. Klemensskolen, Dahlsvej 1, 5260 Odense S
Tlf. 6615 0452

E-mail: arkiv.stenloese@gmail.com

FI nummer: 82691189

Konto nummer: 0828 0002415828

Åbningstider:

Hver mandag kl. 16.00 til 18.00, dog ikke i
skoleferier og på skolefridage, ellers efter aftale
med arkivleder Egon Birkholm
tlf. 6118 1728

Prisliste (stk. pris):

Årsskrifterne	35 kr.
Registre til årsskrifterne 1991-1999:	25 kr.
Registre til årsskrifterne 2000-2002:	25 kr.
Folmer Hansen:	
Erindringer fra Volderslev	50 kr.
Oluf Balslev: Træk af Stenløse og Fangel Sognes Historie	50 kr.
Tølløse: Tømrer- og bygmester Ernst Andersen, biografi	50 kr.
DVD: Sognefilmen	50 kr.

Udgivelse:

Årsskriftet er udgivet af Stenløse Sogns Lokal-
historiske Forening i et oplag på 250 stk. og
omdeles til foreningens medlemmer.

Afleveringer:

ISBN: 978-87-90320-14-0

EAN: 9788790320140

Tryk:

Stadsarkivet
Bagsidebillede:
Arkivets og Foreningens logo

Foreningens beretning for 2016

Af Eva Kristensen

Efter generalforsamlingen konstituerede bestyrelsen sig med mig som formand, Jørgen Hansen som næstformand, Hans Damgård som kasserer, Karsten Bormlund og Mogens Jensen som bestyrelsesmedlemmer, Ebbe Lastein og Sten Kristensen som suppleanter, Jens Ullum og Peter King Kinggård som revisorer. Efter generalforsamlingen var der foredrag af Journalist Aksel Hundslev om "De gode gamle dage" Et godt og interessant foredrag.

Lokalhistorisk forening og arkiv havde 25. års jubilæum den 1. april, men holdt det den 9. april. Vi holdt en udstilling i arkivet og på gangene. Der kom rigtig mange, også fra andre arkiver i området. Vi serverede kaffe og kage og et glas vin Det var også en rigtig god dag.

Den 28. maj. Forårsturen gik til fattiggården i Svendborg, hvor mange havde meldt sig til, det var meget interessant. Vi fik meget at vide om livet i fattiggården. Bagefter fik vi kaffe, der blev købt på stedet. Vi havde selv kringle med, som vi sad i gården og nød over en god snak. Det var en rigtig god dag.

Den 4. oktober havde vi foredrag af Niels Langkilde, Bramstrup gods, hvor han fortalte godsets historie, om "Bramstrup i europæisk sammenhæng", og hvad der foregår af interessante ting på godset. Vi prøvede for første gang at holde det i konfirmandhuset ved Stenløse kirke. Efter foredraget fik vi kaffe og kringle. Der kom rigtig mange, det er vi glade for. 19. november. Vi lavede en udstilling der handlede om sport og fritid. Det var også pænt besøgt, men vi kunne godt tænke os, der kom lidt flere. I skal ha' tak, jer der kom, vi fik en hyggelig snak over en kop kaffe.

Jeg vil gerne sige tak til medlemmerne for den støtte i giver til lokalhistorik forening og arkiv, det er vi rigtig glade for. Der skal også være en tak til bestyrelsen og arkivmedarbejderne for det store ulønnede arbejde i gør i foreningen og arkivet.

Arkivlederens beretning for 2016

Af Egon Birkholm

Når man taler om lokalarkiver, må man nævne ordet Arkibas, som er et arkivprogram udviklet af Sammenslutningen af Landsarkiver (SLA). Det er vores vigtigste arbejdsprogram, hvor vi registrerer alt, hvad der kommer ind i arkivet af billeder og arkivalier. Det eneste vi ikke registrerer i Arkibas er avisudklip fra lokalområdet, som bliver samlet i mapper og registreret i vores gamle EDB-program I-lab. Mapperne bliver studeret grundigt i forbindelse med vore udstillinger, hvor de lægges frem.

Arkibas er integreret med Arkiv.dk, således at man kan sidde derhjemme og se billeder fra vores arkiv, eller fra et af de andre 550 lokalarkiver i DK. På nuværende tidspunkt har vi ca. 4300 billeder og nogle få arkivalier på Arkiv.dk, hvilket er ca. 1000 flere end sidste år.

Vi arbejder med årsskrift for 2017, som vi forventer at omdele til vore medlemmer inden sommerferien. Vi vil gerne efterlyse emner og hjælp i forbindelse med udgivelse af årsskriftet.

Vi arbejder med "ustabile medier" dvs. videobånd, kassettebånd og smalfilm. Video- og kassettebånd bliver digitaliseret. Vi har lavet en sognefilm på DVD, som kan købes for kr. 50,-

Vi har en hjemmeside, www.stenark.dk, hvor vi løbende vil orientere om aktiviteter i arkivet. Hjemmesiden indeholder bl. a. vore årsskrifter fra 1992 til 2011. De nyeste vil vi gerne sælge. (35,- kr. pr. stk). Hver måned udvælges et billede fra vores store samling som "Månedens billede".

Vores maskinpark er af ældre dato, vi har computere som stadig bruger det gamle styresystem XP, som ikke længere opdateres. I sommer fik vi etableret en hurtigere internetforbindelse, direkte til

Odense kommune. Etableringsomkostningerne fik vi betalt af Statsarkivet, som har en mindre pulje, hvor vi kan søge om tilskud. Vi er rigtig glade for at det nu går hurtigere, især når vi skal uploade billeder i Arkibas.

Undertegnede har været på et 2-dages kursus i Svendborg, og et par medarbejdere har været på Arkibaskursus i Ringe. Vi følger med i, hvad der udbydes af kurser fra SLA. Vi er, sammen med 14 andre lokalarkiver, med i et arkivsamvirke under Statsarkivet, hvorfra vi også får økonomisk hjælp. Afslutningsvis vil jeg gerne takke vore trofaste arkivmedarbejdere, som hver mandag møder op og gør en indsats for at bevare fortiden og nutiden for fremtidige generationer.

Planer for 2017

Vi håber på at få afsluttet ”ustabile medier” i det kommende år. Vi har stadig mange billeder, vi skal have lagt ind på arkibas, så vi bliver ikke arbejdsløse fremover. Vi vil også lægge vore arkivalier ind på Arkibas. Vi vil prøve at søge fonde om midler til en udskiftning af de ældste af vore computere,. Vi kan bl. a. søge Velux fonden og forstadspuljen. Det er det man med et fremmedord kalder ”Fundraising”.

Mogens og jeg har lige været til et møde i statsarkivet, hvor vi fik demonstreret Facebook i forbindelse med arkiverne, så vi regner med at komme på dette medie i løbet af foråret. Det vil bl. a. betyde, at vi kan lægge billeder ud på facebook, hvis vi evt. mangler navne på personer på billederne.

Den 17. juni er der planlagt en tur til Korinth, hvor vi lejer et veteranog og kører til Faaborg. Efter et lille ophold kører vi tilbage til Korinth, hvor vi drikker kaffe på stationen. Bagefter tager vi hen i ”Skolestuen”, som de kalder arkivet i Korinth. Rækkefølgen har vi ikke taget stilling til endnu.

Vi har planer om at lave en udstilling og holde et foredrag, men vi har ikke taget stilling til, hvornår det bliver endnu - mere herom senere i nyhedsbrevet.

Giverliste 2016

Hans Damgaard
Stenløse Kultur- og Diletteantforening
Inge Klevang Larsen
Hanne Hansen

Renovering af Stenløse Kirke i 2014-15

Af Leif Møller

Det havde i flere år været på tale, at Stenløse Kirke trængte til en kraftig makeover, og åbningen af et lille forhenværende vindue mod øst i apsis stod også på ønskesedlen.

Det er en meget stor proces, når en middelalderkirke skal renoveres, og alene beslutningen om at gøre det er heller ikke nem.

Beslutningen i Stenløse tog fart efter et kirkesyn, hvor provst *Paw Kingo Andersen* udtalte, da han trådte ind i kirken, ”Den ser godt nok træet ud”.

Når et sådant projekt skal på skinner, er det nødvendigt med en tovholder, som kender til, hvad man må og kan i en gammel middelalderkirke.

Til opgaven her i Stenløse valgte man firmaet *C&W Arkitekter A/S*, Svendborg og vel nok den mest kompetente arkitekt inden for kirker *Bendt Longmose Jakobsen* blev manden, som skulle stå for renovering af Stenløse Kirke.

Det koster jo nogle penge, og så mange havde vi ikke liggende i skuffen. Det er provstiuvalget, som bevilger den nødvendige kapital, og da det faktisk var provsten selv, som gav startskuddet, havde man ikke de helt store problemer med at få ansøgningerne igennem.

Derimod gik det lidt mere trægt med at få lov til at genåbne det lille vindue i apsis.

Menighedsrådet begyndte allerede i 2006 at ansøge de forskellige instanser.

Kgl. Bygningsinspektør *Gunilla Rønnow* var ikke begejstret for ønsket. Hendes rapporter var ikke opløftende læsning.

Nationalmuseets kirkearkæolog *Kirsten Trampedach*, Museumsinspektør *Niels Engberg* og en repræsentant for Stiftsøvrigheden har været på besøg flere gange og alt blev undersøgt ned til mindste detalje, såsom hvor mange lag kalk og hvilken slags kalk der var anvendt, om der var kalkmalerier inde under, og dernæst om der befandt sig et trævindue inde i muren. Hvis der havde været et sådant, ville det have været et blankt nej, men heldigvis for os fandt man kun en lille stump træ fra en vinduesramme.

Trærammestykket blev dendrokronologisk undersøgt, og her nåede man frem til, at egetræet, som var anvendt, var fældet i år 1157; men kirken kan sagtens være ældre.

Så langt så godt. Nu havde Nationalmuseet ikke flere indvendinger.

Biskop *Tine Lindhardt* kom på besøg for at få en fornemmelse af, hvad ønsket fra menighedsrådet drejede sig om. Hun tog hjem for at tænke sig om, men menighedsrådet skulle ikke tænke, her stod man fast.

Uddrag af Stiftets afgørelse:

På baggrund af de to besigtigelsesmøder og de drøftelser biskoppen har haft med menighedsrådet i de to møder giver Stiftsøvrigheden herved tilladelse til åbning af vinduet

i apsis som ansøgt, hvis det fortsat er menighedsrådets ønske.

Stiftsøvrigheden har ved denne afgørelse foretaget en afvejning af de anførte synspunkter, anbefalinger og bemærkninger i lyset af lovens formålsparagraf, hvorefter folkekirkens kirkebygninger skal kunne danne den bedst mulige ramme om menighedens gudstjenester, de kirkelige handlinger og andre kirkelige aktiviteter og samtidig sikre, at der ikke sker en forringelse af de kulturværdier, der er knyttet til kirkebygningen.

Ved afgørelsen er lagt vægt på at biskoppen vurderer, at forslaget vil kunne tilføre kirkerummet en positiv værdi.

Efter samtale med forskellige eksperter kom biskoppen igen til Stenløse, og nu meddelte hun, at da der ingen historiske hindringer var, og det stadig var menighedsrådets store ønske at få vinduet genåbnet, var tilladelsen hermed givet. Næste punkt var at finde en kunstner som kunne skabe et nyt alterparti, der gik i spænd med det ’nye’ vindue i apsis.

Akademiraadet for Kirkekunst gav os nogle forslag, og opgaven blev lagt i hænderne på Bil-

ledhugger *Kirsten Lockenwitz* fra Lov lidt uden for Næstved.

Kirsten Lockenwitz fremlagde skitser over udformningen af alterbord, og alterudsmykning, og fik en arkitekt til at tegne knæfaldet.

Efter at have set forskellige forslag til et nyt knæfald, kasserede menighedsrådet tegningerne og fik Arkitekt *Bendt Longmose Jakobsen* til at designe et knæfald som menighedsrådet kunne godkende.

Menighedsrådet drog på ekskursion til Lov, hvor man så på forskellige granit- typer til alterbordet hos *Kirsten Lockenwitz*. Kunstnerens store have var fyldt med granitskulpturer.

Efter lidt diskussion frem og tilbage endte man med at vælge granittypen *Blå Rønne*.

Kirsten Lockenwitz har for længst passeret de 80 år, så hun kunne ikke selv håndtere et så stort og tungt emne, som alterbordet er, så selve stenhuggerarbejdet blev udført af *FBN Stenhuggeri* i Hvidovre.

I Hvidovre blev alterbordet skåret ud af én stor granitblok, selvfølgelig efter *Kirsten Lockenwitz's* tegninger. Det færdige resultat blev utrolig flot og med en lille sidegevinst i form af et par røde striber i granitten, som kom frem ved poleringen af forsiden.

Lige først i 2014 afleverede undertegnede en håndværkerliste til arkitekten. Tre forslag til hver kategori. Udbudsmaterialet bliver udsendt og licitationen afholdes den 28. maj kl. 15:00.

Samtlige tilbud blev gået minutiøst igennem af arkitekten, og følgende blev valgt:

- Murermester *K. E. Kristensen*,
- Tømrermester *Ole Larsen og Sønner*,
- *Dahl's El A/S*,
- *VVS Cortes og Nielsen*,
- Malermester *Grethe Hansen*,
- Anlægsgartner *Sparvath*,
- Ingeniør *Rambøll*
- *Fyns Træpleje*.

I april 2014 startede vi med at fælde de træer, som ville være i vejen og til gene for stiprojektet og de nye adgangsforhold. Der skulle etableres fast belægning på stien fra hovedlågen til våbenhuset og videre til den lille låge nordøst for kirken.

En af de store grundsten til kirkeladen, som lå øst for kirken lige ved den gamle indgangspor-

tal, måtte holde flyttedag. Den ligger nu oven på jorden ikke langt fra dens gamle plads.

Hovedtrappen bygges om, og en ny rampe gør det muligt at køre direkte ind i våbenhuset med både kister og kørestole.

Da konfirmationerne i 2014 var vel overstået, blev kirken lukket, og kirkelige handlinger blev henvist til Fangel Kirke. Dette gav ikke de helt store problemer, idet vi har fælles præster, organist og kirkesangere.

En ”mockup” er en model, og i dette tilfælde af alterbordet, blev stillet op, så man kunne danne sig et billede af, hvordan det omtrent ville komme til at se ud.

Kirken skulle tømmes for alt flytbart inventar. Alle bænke kom i en container og blev kørt på tømrerens værksted. Her blev de gennemgået og repareret, og maleren lavede en aftale med tømrermesteren, så man kunne male samme sted, meget praktisk.

Alle vinduesrammer blev demonteret og sendt på værksted for derefter at blive malet. Ved genmontering blev forsatsglas påsat.

Maleriet fra den gamle albertavle blev sendt til konservator, og da kirken var færdig blev det hængt op på sydvæggen ved orgelet.

Resten af albertavlen og bordet blev nøje vurderet og derefter kasseret.

Nummertavlerne er alle blevet gemt.

Vi brugte kapellet som lager for lysekroner, kirkeskib og døre samt div. ting og sager.

Prædikestol og døbefont blev på deres plads. Det lille egetræsskrin blev også i kirken. Det blev skænket til kirken af *Elsebeth Skram* i 1601. Det var giverens ønske, at kirkens hellige kar skulle forvares i skrinet.

En indskrift lyder: ”*Hvilket menneske, som fordrister sig til at fjerne dette skrin fra kirken, vil det gå meget ilde*”

Det siger sig selv, at ingen ville bære skrinet ud af kirken.

Gulvet blev brudt op, og sandet som gulvteget har ligget i, skulle også fjernes; men det måtte først gennem et sold, så man var sikker på der ikke røg et guldhorn med på lossepladsen.

Nu blev kirken fyldt med stillads, og vaskningen af hvælvinger og vægge begyndte. Dette store arbejde foregik med håndkraft og en lille svamp, og det var nemt at se, hvor langt man

var nået. Efter denne store renselsesproces blev der påført 2-3 lag kalk afsluttende med én gang kalkvand.

Stilladset ud igen, og nu kunne man begynde etableringen af nyt varmesystem, som overholder Kirkeministeriet's krav til opvarmning.

En stor stenplade som lå bag det gamle alterbord, blev flyttet, så fundamentet til det nye granitalter kunne støbes.

Den gamle stenplade er helt uden inskription og har ingen relation til en grav eller lignende, så den blev gravet ned under gulvniveauet.

En lignende gravplade ligger i våbenhuset, men den har en inskription, som fortæller, at det er en ligsten over *Pastor Niels Olufsen* og hans hustruer. Den bliver liggende, og det nye gulv bliver tilpasset omkring pladen.

Pastor Niels Olufsen ligger for øvrigt begravet inde i kirken lige under korbuen.

Det nye granitalterbord kom på en lastvogn med en kæmpe kran, og da man landede det, stødte det uheldigvis ind i stengærdet. En meget lille skade opstod, men ingen pardon, retur til stenhuggeren. Efter få dage kom det igen og blev landet perfekt på jorden ved den gamle portal. Nu startede den lange rejse ind i kirken og på plads i koret. Det tog tre mænd en hel arbejdsdag plus en halv nat, før granitbordet stod solidt plantet på sin sokkel. Der bliver det sikkert stående i flere hundrede år.

På samme tid var tømmerne gået i gang med tagkonstruktionen, som også skulle have den helt store tur. Borebiller og tidens tand har sat sine spor på træværket. Noget af det træ, man udskiftede, er blevet dateret til at være fældet i år 1100.

Tagfladerne både mod nord og syd blev åbnet, så det blev muligt at transportere de nye egebjælker på plads, og alt andet tømmer skulle også den vej, både ud og ind.

Jernankrene, som man ser udvendig på tårnet, blev udskiftet med nogen af rustfrit stål. De gamle ankre af jern var blevet 4-5 gange tykkere, end de var fra ny af på grund af rust. Det siger sig selv, en sådan forøgelse af tykkelsen giver revner i murværket.

Arbejdet med udskiftning af bjælker og spær i en så gammel tagkonstruktion skulle udføres efter samme norm, som da kirken blev bygget.

Det syntes tømrersvendene var mere interessant end at bygge typehuse.

Sluttelig blev hele loftet over både skib og kor fuldstændig rengjort. Det var ikke nogen luksus, det trængte virkelig hårdt til en oprydning.

I en gammel bygning, som en kirke jo er, arbejder både murværk og trækonstruktioner hele tiden, og revner og sprækker opstår jævnlige.

For et halvt hundrede år siden havde man lagt nogle tykke jernstænger på kryds og tværs mellem hvælvingerne for at hindre revnedannelser, men både vor arkitekt og rådgivende ingeniør kunne fortælle, at virkningen var lig med nul.

For at rette op på fortidens fejltagelser, blev *Dansk Kirkestabilisering* tilkaldt. Det er et firma, som ikke laver andet end at holde sammen på Danmarks middelalderkirker.

De gamle jernstænger fik lov til blive liggende, men nu er hele loftet over kirkeskibet et stort net af meget hårdt opspændte stålwirer. Rigtig mange kirker er spændt op på samme måde, og erfaringerne er gode.

Orgelet var placeret på en lille repos, og forbindelsen mellem pedalværk og hovedværk lå oven på gulvet.

Det var ønsket at få orgelet ned i almindelig gulvhøjde og forbindelseskassen under gulvhøjde.

Orgelbyggerne fra *Marcussen & Søn A/S*, Aabenraa, demonterede orgelet og flyttede både pedalværk og hovedværk så langt frem i kirken, som det var muligt, før det stødte på hvælvingen.

Gulvet blev fjernet, og udgravningen til forbindelseskannen gik i gang. Igen kom alt materiale gennem et sold før det forlod kirken.

Fundament og kanal blev støbt, og nye gulvtegl blev lagt. Nu kunne orgelet rykkes på plads, og det færdige resultat ser virkelig flot ud.

Loftet i våbenhuset var i virkelig dårlig stand. Det blev udskiftet og isoleret. Fra våbenhusloftet og op til loftet over hvælvingerne stod førhen en vakkelvorn hønsestige; nu blev en fast trappe etableret.

El-installationerne blev udskiftet i det omfang, det var nødvendigt.

Et teknikskab blev bygget i våbenhuset indeholdende fjernvarmeteknik, el-målere og div. kontakter til blandt andet klokkeringning og

udendørs lys samt lydanlægget, som førhen stod oppe på loftet, hvilket ikke var optimalt.

Da alle de nye varmerør var trukket, kunne lægningen af det nye gulv begynde.

Det er håndstrøgne teglklinker fremstillet i Tyskland. Klinkerne er lagt i stampet sand og fuget med en sandlim.

Herefter gik tømrerne i gang med trægulvet under bænkerækkerne.

Det nye trægulv er Douglas-planker lagt på ege-strøer. Før var der ingen isolering, nu er der udlagt leca-plader under brædderne.

Samtidig med lægning af trægulvet var lydfirmatet *Sicom A/S* tilstede for at trække div. kabler og lægge teleslynge rundt langs væggene i hele kirken.

Nu var der efterhånden klar til, at bænkestanderne kunne komme retur fra maleren. Bænkene blev skruet fast, og nye varmeelementer blev monteret under sæderne.

Kunstneren *Kirsten Lockenwitz* kom med guldkorset, som hun havde fået fremstillet i Italien, men da det var hængt på plads og menighedsrådet havde set på det nogle dage, blev man enige om at guldbelægningen ikke var tilfredsstillende udført. Efter lange forhandlinger med kunstneren blev korset sendt til København, hvor det fik et nyt lag guld hos en guldslager. Da korset kom retur, fortalte han, at han for nylig havde forgyldt de store kugler som sidder rundt om

spiret på Christiansborg Slot, og resterne af det guld havde vi fået lagt på vort kors, en ekstra god kvalitet.

Det sidste er bare en lille sjov historie.

Da alt var på plads i kirken, gik maleren det hele minutiøst igennem for eventuelle skader opstået under transport og montering. Bænke-gavlene blev påført guldstafferinger.

Orgelet blev malet, så det matchede bænkeraderne. Det havde jo være skilt ad og flyttet, så det skulle indtoneres på ny. Det var selvfølgelig *Marcussen & Søn*, som stod for det.

Lysekronerne kom på plads, kirkeskibet hængt op, nye nummertavler monteret, og salmebøgerne havde fået en ny reol modsat side af indgangen, hvor de stod før.

Vi var nu ved at være klar til den store dag, hvor kirken igen skulle tages i brug.

Genåbningen blev fastsat til Palmesøndag den 29. marts 2015.

Det var et betagende syn, der mødte de mange kirkegængere, som var mødt frem for at deltage i begivenheden. Lyset strålede ind af det nyåbnede vindue i apsis, det kunne ikke være et smukkere syn, det mørke alterbord og guldkorset som svæver under korbuen.

Inden gudstjenesten begyndte, kom en procession af gejstlige ind i kirken. Det var biskop *Tine Lindhardt*, provst *Paw Kingo Andersen*, pastor *Uffe Kærup* fra Bellinge, pastor *Anders Aastrup* fra Hjallese, og vore egne præster, *Matias Kærup* og *Annette Kjær Jørgensen*.

Første del af gudstjenesten forrettede biskop *Tine Lindhardt*, hvor hun blandt andet talte om lyset i konkret og religiøs forstand.

Dagens prædiken blev holdt af provst *Paw Kingo Andersen*, og *Matias Kærup* forrettede sidste del af gudstjenesten.

Efterfølgende var der sammenkomst i Stenløse Forsamlingshus med middag for inviterede og tilmeldte.

Nu skulle alt være i sin skønneste orden, men vi havde lige et par hængepartier. Den faste belægning på omtalte stier kunne ikke håndteres under 7 graders varme, så det blev midt i juli måned 2015 før *DOB A/S* kunne udføre arbejdet.

Kalkmalerierne skulle også have det store eftersyn, men det kunne heller ikke nås før genåbnigen, og her nåede vi frem til juni 2016, før at konservator *Karsten V. Larsen* fra Ringe kunne gå i gang. Malerierne blev rensset og enkelte små revner i kalklaget blev repareret. Det tog 14 dage, men det var ikke nødvendigt at lukke kirken.

Kirken blev kalket udvendig i september 2016.

Nu står Stenløse Kirke klar til at byde alle og enhver velkommen.

Skrevet primo 2017 af
Kirkeværge *Leif Møller*

Her følger et lille uddrag af biskoppens tale:

"I dag Palmesøndag, genåbnes Jeres kirke efter længere tids restaurering. Jeg vil gerne ønske Jer tillykke hermed – og ikke mindst vil jeg gerne ønske Jer alle tillykke med resultatet.

Der er sket meget. Der er kommet et nyt varmeanlæg herind, der er kommet nye farver på bænkene, der er nye klinker på gulvet, der er nye og bedre adgangsforhold til kirken – for nu at nævne nogle af de væsentlige ting der er sket.

Men det mest synlige og markante er det som er sket heroppe.

Den tidligere altertavle er taget ned, I har fået et nyt alterbord, den store sten af bornholmsk granit. Der er kommet et forgyldt kors op. Der er ny alterskranke og knæfald, og så er det gamle østvindue blevet åbnet.

Øjne og sind skal sikkert lige vænne sig til forandringen, men jeg synes der kommet en smuk sammenhæng ud af det. Alterets tyngde kombineret med lethed i det gyldne kors og glas – og bundet sammen af lyset fra det gamle vindue som er blevet åbnet.

At der skal være et alterbord og et kors det siger sig selv. Men hvorfor i grunden åbne det gamle vindue ?

Det lys som kommer ind er af en helt særlig slags.

Det er det lys der skinner i mørket, og som mørket ikke kan gribe og få bugt med. Som I måske husker fra Jeres børnelærdom, er det første Gud siger 'Der skal blive lys', og lyset kommer og kiler sig ind i mørket og flækker det, sprænger det, slår hul i det. Og Gud ser, at alt er godt.

Jeg tror, de gamle her på stedet kendte det lys. Dem der i sin tid byggede kirken her, i 1150 eller deromkring. Derfor var det vigtigt for dem at lave et vindue mod øst.

Selvfølgelig havde I ikke behøvet at åbne det gamle vindue, for at få del i det guddommelige skaber-lys. Men jeg forstår godt at I gerne ville når det nu kunne lade sig gøre.

Der ligger en stærk symbolik i det. En konkret måde at vise på at solopgangen fra det høje kaster sine livgivende stråler over Jer og lyser ind i Jeres kirke.

Som forberedelse - en himmelsk gerning?

Skitsen af korbuen, vi blev præsenteret for, her med kors og nyåbnet vindue indkopieret.

Alteret, udhugget af en enkelt stor sten af Bornholmsk granit anbragt på sit fundament.

Så langt, så godt. Vinduet genfundet og pladsen ryddet og gjort parat.

Så kom alteret på plads, og knæfaldets basis er også ved at være på plads.

Knæfald og alter er på plads og korset hængt op.

Nymalet interiør - klar til tjeneste.

Her venter man på at gå ind i kirken. Forrest Tine Lindhardt og Paw Kingo, Matias og Annette, Uffe Kærup og Anders Aastrup. Ude til højre står kirketjener Marie Andersen.

Den første afdeling af gudstjenesten stod biskop Tine Lindhardt for.

Her er et røntgebillede af, hvad der gemmer sig under gulvet - og "maskineriet", der styrer det.

Kalkmaleriet renoveres, så det klart fremgår, hvordan djævelen spiddes.

Nydeligt arbejde med trapper og rampe.

Gamle beslag på gammelt tømmer erstattes af nyt.

Kirken er spændt op med wirer.

Gammel og ny mødes billedligt - men der er mere tale om erstatning af gammelt med nyt.

Den 27. august 2016 bliver Stenløse's præst Matias Kærup viet til Marie Louise.

Den sidste ”kontrol” i Stenløse

Af Hans Damgaard

Kontrolassistent Johannes Nielsen

På Svenstrupvej ligger eller rettere lå ”Kontrolens ”hus. Kontrolassistentens job og gøremål vil jeg forsøge at beskrive, så godt det er mig muligt sammen med en redegørelse for kontrolforeningernes opståen og betydning for det danske samfund fra omkring år 1900 til i dag.

Fra et sogn i Jylland har jeg engang hørt, at rangfølgen i sognet var:” præsten, så degnen, derefter læreren, så kontrolassistenten og til sidst bytyren.” Flere fandt man ikke, der var grund til at nævne i det sogn omkring år 1900.

Hvorfor kontrolassistenten kom før bytyren, og i det hele taget meningen med talemåden skulle gerne fremgå af det efterfølgende.

Begyndelsen

1880-erne var i Danmark en opgangs- og udviklingstid. Det var gældende for både åndsliv, økonomi og teknik. Man oplevede en næsten springvis udvikling på alle områder - også

politisk. Landbruget måtte i Danmark omlægges fra korn- og studeproduktion til decideret husdyrproduktion, først og fremmest til produktion af mælk og mejeriprodukter, men også til svineproduktion. Produktionen af svin var i høj grad baseret på skummetmælk, som dengang udgjorde en vigtig proteinkilde sammen med kødbenmel, som var et salgsprodukt fra destruktionsanstalterne, og så naturligvis det protein, der var i kornet. Derfor var der på næsten alle landbrug, store som små, det antal køer og svin som bedriften kunne bære i dette forhold.

Efter 1864 blev en række højskoler etableret, og de blev i stort tal besøgt af bondesønner, som fik styrket deres selvværd, og blev indstillet på at tage vare på egne problemer.

Højskoler og folkestyre medvirkede til udviklingen af en række personligheder, som interesserede sig for folkets vel (folket var bønderne). Disse personer var ofte store landbrugere, højskoleforstandere, præster og landbrugsskoleforstandere. Udviklingen styredes efterhånden i stort omfang af bønderne selv. Der blev oprettet landboforeninger, mejerier og sparekasser, som bønderne blev formænd for.

På andelsmejerierne var hovedproduktionen smør. Man fandt ud af, at der til produktion af 1 pund smør skulle bruges fra 18 til 45 pund mælk afhængig af mælkens fedtprocent, der varierede fra 2 % til 5 %. Derfor steg kravet til en retfærdig afregning af mælken på basis af fedtindholdet. Det førte til udvikling af prøvekærner og udvikling af apparater til bestemmelse af fedt- eller flødeprocenter.

Man vidste, at mælkens fedtprocent var

”modelkøer” fra hvert sin periode. Til venstre fra 1913, til højre fra 2016.

afhængig af foderet, men også at det var en individuel egenskab, som måtte være arvelig.

At der var penge i avlen, kan ses af denne beretning, som dog er fra et noget senere tidspunkt. Den er fra en af de berømte avlere: ”I 1938 kørte jeg med ko nr. 6, *Gerda*, til tyr i Revninge. Turen kostede 20 kroner + 100 pund kartofler. Resultatet af denne tur blev 2 tvillingetyrekalve efter *Pax*, som 1 måned gamle blev solgt til *Vindinge og Fjellerup kvægavlsforeninger* for henholdsvis 1900 og 2100 kr., beløb der var sammenlignelige med prisen på en mindre gård - mange penge i 1938 - vi var 5 drenge, der alle blev landmænd, og vi fik også alle senere en gård på Fyn.

Faktisk havde man nok overvurderet avlens betydning. Senere fandt man ud af, at fodring og forholdene omkring dyrene havde nok så stor en betydning.

I tiden før århundredeskiftet blev bønderne opfordret af mejerierne til ”med flid at lægge vægt på at producere fed mælk”. Derfor var vejen frem at avle sig frem til køer, der kunne give stadig federe mælk.

I 1892 udviklede dr. *N. Gerber* i Zyrich en metode til fedtbestemmelse, der var billig, præcis og hurtig at arbejde med på mejerierne, men den var også anvendelig på de enkelte køers mælk ude på gårdene.

Det fortælles at behovet for ko-regnskaber drøftedes af Vejen-egnens bønder ved julesammenkomsterne i 1894. Resultatet blev, at der indkaldtes til stiftende generalforsamling af en ”Kontrolforening af 24. januar 1895” hos *Peter Knudsen* på *Lille Skovgård*.

Foreningen omfattede 13 større bedrifter med omtrent 300 køer i alt. Nogle hovedpunkter i vedtægterne blev:

- Målet er at danne stammer af køer, der giver megen og fed mælk.
- Foreningen dannes for 5 år, og alle medlemmer er bundet for 5 år.
- Alle mælkeydende køer kontrolleres hver fjortende dag.
- Udgifterne fordeles efter antal fedtbestemmelser.

Man anskaffede sig et Gerbers apparat og fandt en assistent, hvis opgave var at føre regnskab over de enkelte køers mælkemængde, smørudbytte og foderforbrug. Endvidere skulle han

udarbejde en oversigt over alle individers indbyrdes slægtskabsforhold, så man kunne udtage dyr, der havde en sådan avlsværdi, at de kunne virke forbedrende på den almindelige avl.

Medlemmer var egnens større bøndergårde bl. a. *Ladelund, Dorotheasminde, Lille Skovgård, Vandamgård, Grønvang, Askov Højskole og Øster Haugård*.

Det betød, at man kunne kontrollere hver fjortende dag. Kontrolassistenten kunne holde fri hver anden søndag.

Emil Konradi, som var den dygtigste elev på *Ladelund*, blev uddannet til arbejdet med prøvudtagning, gerberering og regnskabsføring. Forberedelserne blev gennemført, og 29. april 1895 udførtes kontrollen for første gang. Det var hos læge *Boe Bojesen* på *Dorotheasminde*.

Emil Konradi blev senere landbrugskandidat og lærer på *Ladelund Landbrugsskole*.

Lønnen som landets første kontrolassistent var 410 kr. for det første år. Det må have været en succes, for næste år øgedes lønnen til 505 kr. En markant stigning.

Som nævnt finansieredes foreningernes arbejde med medlemmernes betaling pr. fedtbestemmelse. Dog optræder der allerede i det første regnskabsår i opstillingen af regnskabet en linie med ”Bidrag fra Staten” med 250 kr. De følgende år frem til 1905 øges bidraget 450 kr. De samlede udgifter ligger typisk på omkring 1.000 kr. De følgende år frem til 1920 reduceres statsbidraget til 160-190 kr. årligt, og i de næste 15 år reduceres bidraget yderligere, indtil det i 1935 endte på 75 kr. Herefter har foreningerne kun brugerbetaling, gennem alle årene beregnet pr. fedtbestemmelse. Prisen pr. fedtbestemmelse var i de første år omkring 5 øre; i 30-erne steg prisen til ca. 20 øre.

Foderregnskabet, som var en vigtig del af kontrolassistentens arbejde, bliver lidt for fagligt og omfattende at komme ind på i denne artikel. I begyndelsen i 1895 var det meget vigtigt, men hen over årene fik det en mindre betydning, fordi rådgivning fra Landboforeningerne, som dukkede op overalt i landet, tog over.

En kontrolmålingen af fedt blev udført ved udtagning af 2 prøver, en efter aftenmalkningen og en efter næste morgens malkning. Prøveglasene blev sat ned i en kasse, der kunne lukkes med et låg, som kunne fastholde dem alle, så man kunne ryste dem på en gang ved at ryste

hele kassen. Senere blev fedtindholdet målt ved gerberering.

Gerber-metoden

10 ml gerbersyre, 11 ml mælk, 1 ml amylalkohol og næsten koncentreret svovlsyre (91 %), samt en lille centrifuge. Væskerne afpippeteres i et specielt glas (butyrimeter) med indgraverede målestreger og prop. Når glasset omrystes opløser svovlsyren proteinerne, fedtet frigøres og smelter pga. varmeudviklingen, og lægger sig efter en kort centrifugering oven på svovlsyren, så rumfanget af fedtlaget kan aflæses i butyrimeteret.

Ingredienserne skulle bruges ved alle kontrolmålinger, så de blev samlet i selve kassen: "Kontrolkassen", som altså så at sige var kontrolassistentens transportable redskabsrum. Den indeholdt desuden også en centrifuge og en skålvægt. Af andre af kontrolassistentens redskaber kan nævnes *Den sorte bog*, *Den gule bog* og en bismervægt.

Kontrolkassen undervejs til næste gård.

Når målingerne var udført, blev indholdet af alle glas hældt ud. Det var almindeligt, at området foran hovedtrappen på gårdene altid var ukrudtsfri, og det hang sammen med, at Kontrollen altid efter endt aflæsning med stor omhu hældte den syreholdige del af glassenes indhold ud foran hovedtrappen. (Resten af gårdspladsen måtte luges med håndkraft.)

Kontrolassistenten rejste i begyndelsen rundt fra gård til gård og overnattede på den gård, hvor han var i kontroldøgnet. Selve kontrollen foretog man først ved aftenmalkningen. Så vankede der aftensmad og om vinteren en kold seng.

Næste morgen tidligt op til morgenmalkningen og ny kontrol. Der skulle helst være ca. 12 timer mellem malkningerne, og morgenmælken blev hentet til mejeriet så tidligt, at den kunne være klar, når mejeristerne mødte om morgenen. Derfor skulle både fodermesteren og kontrolas-

sistenten helst have en god lang middagssøvn. Kontrolkassen blev flyttet fra gård til gård, gerne sammen med assistenten.

Malkemaskinens indførelse medførte, at man alt efter mælkemængde kunne malke mere end en ko i samme spand, men det gik selvfølgelig ikke an, når der var kontrol.

Mælken fra den enkelte ko blev så hældt over i prøvespanden, der blev vejjet med bismervægten, og der blev udtaget en prøve til fedtbestemmelsen. Mælkemængden blev skrevet ind i *Den sorte bog*, og prøven blev hældt i et afmærket prøveglas.

"Kontrollen", Johannes Nielsen med kontrolkassen.

Numrene på de enkelte køer var skrevet på en tavle anbragt over køerne, og de mest ivrige avlere havde også skrevet årsydelse, kælvningsdatoer osv. på denne tavle. Når køerne kom ind fra græsmarken, var det selvfølgelig nødvendigt, at de gik op på den rigtige plads i rækken. Normalt kunne de selv klare det, men en vis kontrol var selvfølgelig nødvendig.

Mærkningen af køerne skulle også være i orden. I mange år helt frem til omkring 1960 mærkede kontrolassistenten alle nyfødte kalve med den såkaldte kantklipping.

Man klippede hakker i ørerne foroven, på spidsen og forneden, og det højre øre angav 10-ere mens det venstre gav 1-ere. Hakkernes værdi var altså 1, 3 eller 5.

Her er vist en kalv, der er nummereret ved kantklipping. Den har fået nr. 199.

Afgangsprøve for Kontrolassistenter, Marts 1929

Navn		2 Timers Opgaver	4 Timers Opgaver	Middele	Græns- ning	Skuldlige Afbrydere	Forordskæbning
Aggaard	Carlo	g+	u+	m+	u+	u+	-V.C.
Chelinen	Meris	m+	u+	u+	u+	m+	S.V.L.
Fris-Sørensen	Søren	m+	u+	m+	u+	m+	S.V.L.
Gilbey	Jacob	u+	u+	u+	u+	m+	S.V.L.
Jacobsen	Ernst	m+	m+	m+	u+	u+	S.V.L.
Larsen	Morten	m+	u+	m+	m+	m+	S.V.L.
Lundgaard	Ernst	m+	m+	m+	u+	u+	S.V.L.
Løvskef-Tulsen	Thyge	g	m+	g	u+	m+	-V.C.
Olsen	Sigfred	u+	u+	u+	u+	m+	S.V.L.
Olsen	O. Sørensen	u+	m+	u+	u+	m+	S.V.L.
Pedersen	J.K.B.	m+	u+	m+	u+	m+	-V.C.
Pedersen	E.	g	g	g	u+	m+	-V.C.
Wittkop	Paulsen	m+	m+	m+	u+	u+	-V.C.

Man forstår, at kontrollens arbejde blev betragtet med alvor. Man tjente penge på basis af hans regnskaber, og gårdmændene kunne se sig placeret i forhold til de andre i området.

Det er måske derfor forståeligt, at der var enkelte, der faldt for fristelsen til at fingerere med mælkeprøverne. Jeg husker fra mine drengear, at jeg sammen med min far, på kontrolforeningens vegne, var på besøg hos et medlem. På det helt rigtige tidspunkt, hvor alle mælkeprøverne var klar til centrifugering, blev Kontrollen inviteret ind til kaffe. Med en pipette tilførte medlemmet dråber af glycerin til alle flaskerne for at "stimulere" fedtprocenten lidt. Kontrollen opdagede det imidlertid, fordi pipetten var smuttet lidt, så der var en enkelt ko, der tilsyneladende leverede næsten rent smør. Hvad sådan en sag endte med, ved jeg ikke. Pinligt har det i hvert fald været.

De høje idealer i *Vejen Kontrolforening* videreførtes helt frem til 1920-erne. Man ville ikke gå på akkord med målet om at udarbejde et totalregnskab for hver enkelt ko.

I 1899 anskaffedes en kreaturvægt for 160 kr., og man fik den lokale karetmager til at lave en vogn til den. Man vejede derefter køer, kvier osv. to gange om året, så man var i stand til at lave et ordentligt tilvækstregnskab.

Kreaturvægten fik en selvstændig forening, som finansierede den ved optagelse af et 10-årigt lån i sparekassen. Driften klarede man ved opkrævning af 5 øre pr. vejning.

Vægtens kapacitet var så stor, at den kunne udlejes til naboforeningen. Efter at vægten var betalt, fortsatte man med vejningen og opsparerede en renteindtjenende kapital, som i 1917

kunne betale en ny vægt og vogn. Endvidere betalte vægtforeningen efter forslag på generalforsamlingen for kaffen ved kontrolforeningens årlige generalforsamling.

Uddannelse af kontrolassistenter

Man forstår, at det var betydelige krav, der stilledes til uddannelsen af kontrolassistenterne, når man læser den formålsbeskrivelse, der i mange år var gældende for arbejdet: "Kontrolforeningens formål er, gennem planmæssige undersøgelser af mælkemængde, mælkefedme og fodringen af de enkelte køer i besætningen, at belyse og fremme kvægbrugets økonomi, samt ved optegnelse af fødsler, afstamning og mærkning af køer og kalve at yde bidrag til avlens fremme.

Indtil ca. 1965 var kontrolassistentens betydning i det landøkonomiske oplysningsarbejde stor.

Der er eksempler på, at kontrolassistenter nærmest fungerede som konsulenter også på områder, der ikke direkte vedrørte deres arbejde, som f.eks. regnskabsføring. Der var således også mange kontrolassistenter, der gjorde karriere som sognerådsformand, kommunekasserer og endda fik ansættelse i sparekasser.

I nogle områder i Jylland fik assistenterne en ganske særlig funktion alene af den grund, at de var i besiddelse af en bismervægt. De blev den tids "sundhedsplejere".

Når man alligevel kom på ejendommen med regelmæssige intervaller, var der logik i, at man ved samme lejlighed også vejede spædbørn. Efterhånden lærte man vel også noget om, hvad man kunne forvente af tilvækst på babyer, selv om det egentlig ikke var en del af uddannelsen.

Allerede 10 år efter starten i Vejen var der ca.

300 kontrolforeninger landet over, så det blev nødvendigt at uddanne mange assistenter. Det blev en opgave for landbrugsskolerne, og efter megen diskussion blev det sådan, at uddannelsen blev en overbygning på et 5-måneders landbrugsskoleophold. Ved kursusafslutning blev der aflagt prøve med karakterer i følgende fag: regnefærdighed, prøveudtagning og gerberering, almindelig kontrollære, skriftligt arbejde med orden og foderplanlægning. På den måde forløb uddannelsen helt frem til 1965, hvor arbejdet gennemgik en periode med store forandringer.

Tættere på nutiden

Kontrolarbejdet ude på gårdene fortsatte stort set på denne måde til sidst i 30-erne, da var der en kontrolassistent, der forsøgte sig med at transportere kontrolkassen på motorcykel. Men ak, han væltede og smadrede alle flaskerne, og slog sig slemt, og så gik der 8 år, inden der blev forsøgt nye forandringer.

Krigen har nok også medvirket. I den periode var der en kontrolassistent, der forsøgte at lave en aftale med sin forening om, at han selv flyttede grejerne. Det blev nedstemt i foreningen, fordi det betød en stigning i kontingentet fra 6 til 7 kr. pr. ko.

Mange kontrolassistenter, som bestemte sig for at blive i "branchen" gik over til at bo i eget hus og flyttede så regnskabsdelen hjem i eget kontor. I løbet af 60-erne skete der noget. Man indførte den "moderne" elektroniske databehandling. Store mængder tal til rutinemæssig talbehandling er rigtig velegnet for denne teknik. Kontrolforeningernes talbehandling blev i virkeligheden baggrunden for oprettelsen af *Landbrugets EDB Center (LEC)* i Århus. Det førte efterhånden til en fuldstændig omstrukturering af arbejdet i foreningerne.

Nutiden

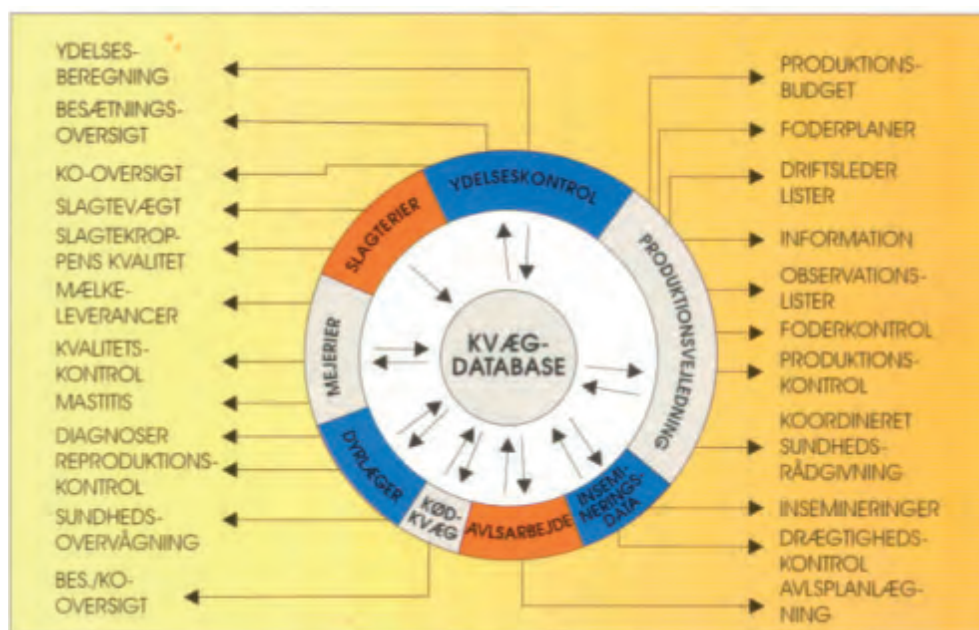
Udviklingen har haft en tendens til at accelerere gennem tiden. I over halvdelen af perioden fra 1880 - indtil 1960 - blev kontrolarbejdet udført på næsten samme måde.

Men i 1962 var 10 fynske foreninger med i en EDB-løsning af regnskabet via optisk læsbar skrift og hulkortindtastning, og fra slutningen af 1973 gik man over til central fedtbestemmelse på laboratoriet i Hjallesø, senere Ladelund og Holstebro.

Fra 1978 blev alle køers mælk også testet for indholdet af protein. Endelig blev måling af celletal i mælken vedtaget i 1991.

Gennemsnittet af alle danske køers produktion af mælk var i 2016 10.000 kg, og enkelte køer når en livsydelse på 100.000 kg mælk og bliver hædret med laurbærkrans om halsen.

I dag er ydelseskontrol en absolut nødvendighed for driften af besætninger med hundredvis af køer, hvor al registrering foregår automatisk, med nye malkeanlæg og malkerobotter. Alle målinger samles i en kvægdatabase, afbilledet herunder.

Erindringer fra min barndom

Min barndom fandt sted i perioden fra 1948-1956, hvor jeg var fra 6 til 14 år.

Muligvis er der en del romantik, der skal børstes af, men det overlader jeg til læserne, og fortæller, som jeg husker den.

Kontrolforeningen i området var *Stenløse Kontrolforening*, og den var selvfølgelig en

afdeling af det, der blev kaldt *Fællesforeningen af kontrolforeninger i Fyns Stift*. Formanden for foreningen var *Åge Larsen*, der havde ejendommen på Vangeledgårdsvej 36. Som formand havde *Åge Larsen* et forråd af glasvarer, syre osv., som kontrolassistenten kunne hente efter behov.

Den kontrolassistent, som jeg husker, hed *Johannes Nielsen*. Han blev født i 1898 og må have haft en alder mellem 50 og 58 år i fornævnte periode.

”Kontrollen” som han blev kaldt, boede i huset *Svenstrupvej 27*. Tiderne havde ændret sig, så han ikke overnattede på gårdene, men tog hjem hver aften til sin hustru, *Katrine*. De havde to børn, hvoraf jeg kun husker den yngste fra skolen. Han hed *Bendt*, og vi kaldte ham ”*Bendt kontrol*”, ligesom slagterens søn blev kaldt ”*Jens Slagter*” og mælkekemandens søn ”*Jørgen Mælkekemand*”.

Bendt bor i dag på *Anholt*, og han har hjulpet med oplysninger til denne artikel.

Næsten alle landbrug havde køer, og ligeså mange var med i kontrolforeningen. Jeg husker, at det dengang blev sammenlignet med at være medlem af Fagforeningen, forstået på den måde, at man godt, som ikke medlem, kunne få fordele af foreningernes arbejde, men det var usolidarisk ikke at bidrage til arbejdet i de to foreninger.

Fra venstre: *Karen Skov*, *Peter Pårup Nielsen*, *Katrine Nielsen* og *Ingvard Andersen*.

Katrine var kendt af alle i sognet, for sit samarbejde med ”*Margrethe Kogekone*”, og det var de to, der lavede ”suppe steg og is”, når der var pølsegilder på gårdene og fester andre steder.

På *Damgård* var min moder holdt op med at have unge piger til hjælp, og derfor kom *Katrine*

en gang om ugen for at hjælpe med at gøre rent. Det mindes jeg som utroligt hyggeligt. Om formiddagen fik de kaffe, og jeg husker, at det sidste vi så af *Katrine* var, når hun havde bonet køkkengulvet med voks og masser af håndkraft og bakkede ud af døren ned til kælderen. Da mine forældre foretog deres eneste rejse til udlandet, *Holland*, var det også *Katrine*, der tog sig af husholdningen og os børn.

Kontrollen selv kom på cykel lidt før maltekid på dagen, hvor kontrolkassen allerede om eftermiddagen var ankommet med hestevogn og sat ind i vognporten, hvor han gjorde sit arbejde.

Påklædningen var renvasket kittel og pudsede brune træsko og slips, der dog bar præg af, at selve knuden var genbrug. Det var samme påklædning, som både dyrlægen, ”*ornemanden*” og kreaturhandleren brugte.

Kontrol dagen husker jeg som noget særligt. Det var en dag, hvor de daglige rytmer blev ændret, og hvor det hele blev lidt mere hyggeligt, som jeg husker det. Når aftenmalkningen var færdig, gik fodermester og karle sammen med kontrollen ind til aftensmad, der i dagens anledning var gjort lidt ekstra ud af. Jeg tror ikke, der i vores kontrolforening blev spillet kort ret mange steder, men det var i hvert fald en dag, hvor karlene rejste sig senere fra bordet, og hvor der blev snakket en del. En ”*Kontrol*” måtte under ingen omstændigheder udbrede sladder, og det gjorde *Johannes Nielsen* heller ikke, men den omstændighed, at han var rundt på gårdene på skift gjorde, at han var i stand til bidrage med oplysninger af generel interesse og betydning for folk fra området.

Jeg husker også, at når vores mor rettede på os børn, om at spise pænt, havde det effekt hele vejen rundt om bordet.

På et tidspunkt kom Kontrollen til at sige, at han var glad for pandekager. Det bredte sig som en steppebrand i hele området, så han efter en lang periode følte sig nødsaget til at nævne, at der også var andre retter, han godt kunne lide.

Når snakken var på det højeste, rejste kontrollen sig og sagde tak for mad, og cyklede hjem til *Katrine*.

Næste morgen efter malkningen kom Kontrollen igen og gik ind i vognporten for at gerberere, og det var jeg med til, hvis jeg ikke skulle i skole. Senere i processen fik min far lejlighed til at komme ind for at kigge i Kontrollens *sorte bog*, hvor resultaterne interesserede ham meget.

Inden man gik ind til formiddagskaffen, var der ting som kontrollen også skulle passe.

Kalve født efter sidste kontrollering skulle øremærkes og føres i *Den gule bog*, og inden kalvene var over 2 måneder gamle, blev de de fleste steder afhornet for ikke senere at skade andre køer og folk, der skulle passe dem. Den gang gjorde Kontrollen det med en stift af ætsnatron, som man trykkede kraftigt mod den lille ansats, der var begyndelsen til det udvoksende horn. Det var arbejde, der krævede erfaring, for hvis han gav for lidt, kom der dele af et skævt horn, og hvis han gav for meget, blev det til et hul, der ikke var klædeligt, især hvis det ikke var ens i begge sider. Vores Kontrol var god til det, sagde min far, og han sagde også, at der i nogle andre foreninger var noget griseri, der ikke gav gode kontrollens anseelse. (Senere gik man over til at brænde hornet væk med et elektrisk aggregat og i nutiden endda med forudgående bedøvelse).

Sidst på formiddagen kørte Kontrollen hjem, efter at givet besked om, hvem han skulle kontrollere om aftenen, og så var det gårdens ansvar at få kontrollkassen transporteret dertil. I *Damgårds* tilfælde var det lidt specielt, fordi det altid var til en af ejendommene på Fangel Østermark. Det er under 1 km. i luftlinie, men da den nuværende Østermarksvej ikke var etableret den gang, gik turen over Dømmestrup til Fangel og derfra et par km ud til gården. i alt 6-7 km.

Det gik selvfølgelig ikke med hest og vogn, og derfor blev der lavet en bro over Damhavebækken, så det var muligt at køre over marken til gården Smidstrupholm. Resterne af broen er der endnu. Den blev lavet af store sten på en måde og med redskaber, som de fleste i dag ville finde umulig. Den havde dog også en anden fordel, for jeg kunne bruge den, når jeg var ovre at lege med drengene på *Smidstrupholm*.

Mine forældre kom også sammen med Kontrollen privat, og jeg kan huske en ting, som vi har minder om endnu. Lige efter krigen var der mange former for varer, man ikke kunne få, og det gav anledning til et samarbejde. *Johannes* og *Katrine* lejede et lille stykke jord på *Damgård* til dyrkning af hør, og så delte man avlen, som man ved fælles hjælp fik høstet og gjort klar til vævning i en virksomhed i Tommerup. Det var gode varer, der blev lavet den gang, tænker jeg, når jeg ser den dug, vi har endnu.

Historien om bytyren

Registreringerne i kontrolforeningerne gav muligheden for at finde frem til de bedste gener i handyrene, så det var muligt at finde frem til tyre af den rigtige afstamning.

Derfor var der mange, der var sammen om det man kaldte en aktietyr - bytyren - som blev indkøbt fælles og opstaldet på en af gårdene. Når køerne kom i brunst, trak man så køerne til den pågældende gård. Denne mulighed blev brugt i den ene halvdel af kontrolforeningen.

På *Damgård* var det min far, der selv fandt frem til en tyr, som han så købte og udskiftede hvert andet år. Denne tyr var så far til alle kalve i den anden del af foreningen, og for at undgå indavl, var man så nødt til at udskifte ham efter to år. Alene den omstændighed, at de arvelige anlæg ændrede sig meget hurtigt, var årsagt il, at en tyr alligevel var uinteressant efter to år.

Det var et foretagende, der tog en del af gårdejerens tid, fordi man aldrig vidste, hvornår en mand kom trækkende med en ko – og tyren vidste det i øvrigt heller ikke.

Mange ejendomme havde endnu ikke telefon, og man regnede med, at der altid var nogen hjemme på en gård.

Sådan et besøg husker jeg som utroligt hyggeligt. Man trak tyren ud, og så var der ellers ro på. Gæsten blev tilbudt en cigar, og så ventede man på at tyren skulle komme i det rigtige gemyt. Det kunne godt være lidt, især hvis der lige havde været en anden med en ko, men det lykkedes altid.

Dem fra Fangel Østermark kunne trække over Damhavebækken og på den måde afkorte turen, som ellers ville have været et dagsværk. På *Højgård* havde man en fodermester, *Laurits*, en ret speciel personlighed der nærmest var en legende indenfor faget. Når han kom på besøg, fik han særbehandling.

Vi havde en stor kasse cigarer af fornem kvalitet, men af en eller anden grund var kommet i en tilstand, så de ikke kunne bruges til fine gæster. Men da kassen blev præsenteret for *Laurits*, blev kvaliteten omgående godkendt, og *Laurits* fik så en "gå hjem cigar" og "en til lommen", hver gang han kom med en ko.

Bedækningerne blev indført i en fakturabog, hvor man afrev et blad med en kvittering. På bogen, der blev købt fra et trykkeri stod der: "Bedækningsbog for tyre i Fyns Stift" og så årstallet. En gang om året blev der foretaget

opkrævning, og min far og jeg cyklede rundt til alle kunderne. Hvis, og det var ikke ret tit, koen ikke blev drægtig, kom man bare med koen en gang til uden beregning. Når året var gået, fik jeg bogen til at tegne i på de sider, der ikke var skrevet på, og jeg havde den også med i skolen for at vise tegningerne frem. Det var en tid, hvor papir ikke var en selvfølgelighed, og børn når de tegnede brugte begge sider af papiret.

Fra skolen husker jeg, at vi havde en årlig dag, hvor læreren, *Horst* hed han, havde besøg af skolekommissionen, som var der for at overvære undervisningen. *Horst* overhører selvfølgelig den kvikkeste af alle elever i regning, og i en pause spørger eleven med de store evner, om *Horst* tror, han kan blive kontrolassistent." Selvfølgelig kan du det. Du kan blive en fortræffelig kontrolassistent, men det er helt nødvendigt, at du lærer at skrive nogle pænere tal".

Senere har jeg erfaret, at han ikke blev kontrolassistent men i stedet uddannet til journalist, senere kendt på TV. Om det var fordi, der var problemer med tallene, ved jeg ikke.

Johannes Nielsen. Nu er det kun frokosten, der skal kontrolleres.

Kilder

Arne Nielsen, Kvægbrugskonsulent:

"100 år med ydelseskontrol 1995

Holger Busch Nielsen, Lærer Ladelund Landbrugsskole.

Samme

Bent Jensen, Forstander Vejlbj Landbrugsskole

Samme

Peter Axelsen, Tidligere kontrolassistent

Samme

"Bendt Kontrol" Personlige oplysninger.

Kontrollens hus

Af Egon Birkholm

Kontrollens hus lå på Svenstrupvej 27 i Skt. Klemens, matrikel nr. 12 b Svenstrup By, Stenløse. Kontrollens hus og dets beboere er fortællingen om en periode, der strækker sig over 140 år.

Grunden, som var på 766 kvm, blev udstykket fra husmandsstedet på Svenstrupvej 33. Huset var opført i 1877 og var oprindeligt et bindingsværkshus. Bag hovedhuset lå der flere mindre bygninger, bl. a. et vaskehus og en værkstedsbygning af træ. Der var fra gammel tid udgravet et lille kælderrum til opbevaring af fødevarer. Nedgangen til dette foregik udenfor. Indtil der kom vandforsyning fra det lokale vandværk i 1936, var der en brønd med vandpumpe bag huset. Grundarealet for bygningen var 91 kvm plus 53 kvm udnyttet areal af tagetagen. I hjørnet af grunden ud mod Smutvej blev der placeret en transformatorstation.

Første beboere i huset, der kendes til, er hjulmand *Theodor Herman Hansen* født 6. januar 1880 i Gelsted og hustru *Margrethe Hansen* født 29. december 1880 i Vejlbj. De fik skøde på ejendommen omkring 1900. Ved folketællingen i 1921 boede de i huset sammen med 8 børn, hvoraf den ældste søn også var hjulmand. Huset var blevet bygget om således, at der var indrettet værksted i den vestlige del. (En hjulmand lavede hjul til landsbyens vogne og en del af karetmagerarbejdet til de stive arbejdsvogne.) *Theodor H. Hansen* var foruden at være hjulmand også ringer ved Stenløse Kirke omkring 1917. I begyndelsen af 1920-erne solgte han både hus og værksted til *Hans Andersen*, der kom fra

Stenløse mark matr. 9e (Vangeledgårdsvej 49.)

Hans Andersens datter har fortalt, at hendes far fik opstillet en maskine til at udføre en del af arbejdet, og det var nok en af de første maskiner i sognet til aflastning af håndens arbejde. *Hans Andersens* søn, *Jens Andersen*, var udlært tømmer, og der blev bygget et stort træhus bag det oprindelige hus. Her startede *Jens* tømmerforretningen. *Ernst Andersen* fra stationen kom i tømmerlære hos ham som 16-årig. Da tømmerforretningen gik rigtig godt, flyttede *Jens Andersen* i 1925 over gaden til Svenstrupvej 42, hvor der blev bygget et stort tømmerværksted. *Jens* var i mellemtiden blevet gift med *Else*. De fik 2 børn *Helge* og *Gerda*. *Jens* døde pludselig i 1943, og det var meningen, at *Helge* skulle overtage tømmerfirmaet, men det var han ikke interesseret i, og det blev derfor *Ernst Andersen*, som overtog forretningen.

Kontrolassistent Johannes Nielsen og hans kone Katrine købte i sommeren 1946 Svenstrupvej 27. *Johannes* var født på Ravnebjerg Mark, Sanderum Sogn 6. november 1898 som søn af husmand *Rasmus Nielsen* og hustru *Karen Kirstine Christensen*. Han blev døbt i Sanderum Kirke 18. december samme år og blev konfirmeret 30. marts 1913. Ved eksamen i Ravnebjerg Skole 10. april 1913 blev han udskrevet af skolen. En skudsmålssbog for årene 1913 til 1917 fortæller, at *Johannes Nielsen* i disse år arbejdede rundt omkring på gårdene i Brændekilde, Ubberud, Sanderum og på sognefogedgården i Volderslev. Derefter kom *Johannes Nielsen* på husmandsskole og blev uddannet som kontrolassistent. Nu fulgte nogle år som kontrolassistent rundt omkring, inden han i 1946 blev ansat i *Stenløse Kontrolforening*. Så vidt det vides, blev huset derefter kaldt "Kontrollens hus". *Johannes* var en ivrig kortspiller, og han spillede bl. a. sammen med købmand *Chresten Skov*, snedkermester *Niels Otto Birkholm*, tømmer *Ingvar Andersen* (fra stationen) og mælkekmand *Hans Hansen*. Det fortælles om sidstnævnte, at han altid lagde kortene på bordet på slaget 12 (midnat), han skulle jo tidligt op næste morgen og ud med mælk. Det kan lige nævnes, at de spillede l'hombre.

Daabsattest

for *Johannes Nielsen* -

Fødested og Sogn	<i>Ravnelyng Allé, Sønderum Sogn.</i>
Fødselsaar og -Dag	<i>1898, den 6. November.</i>
Kirken, hvori Barnet er døbt eller fremstillet efter Hjemmedaab	<i>Sønderum Kirke.</i>
Daabsaar og Daabsdag samt - hvis Barnet er hjemmedøbt - Aar og Dag for Fremstillingen i Kirken	<i>1898, den 18. December.</i>
Forældrenes fulde Navn og Stilling	<i>Aurwald Poulens Nielsen og Astrid Karen Kristine Christensen.</i>

Overensstemmelsen med Ministerialbogen bevidnes.

den *22. Maj* 1925.

*A. G. Th. Meincke
Sognepræst.*

Nr. 56. Udsat af Høst & Gaa Forlag. Bogen sælges. Pris: 1.00 kr. I. København. H.

med at pøde frugttræer, og det kom der meget sjovt ud af. Men jeg husker ham især som kunstner i svejssekunst. Han har bl. a. lavet den figur, som nu er placeret foran det nye hus. Dorthe arbejdede i en boghandel på Læssøegade. De havde datteren Lotte, som i mange år har været ansat på OUH. Dorthe døde engang i 1980-erne, og Jens Peter døde pludselig på vej hjem fra arbejde på Lindøværfet i 1999. Lotte, der var enebarn, arvede derefter huset og flyttede ind i efteråret 1999 sammen med sin mand René og 2 mindre børn.

Johannes og Katrines søn **Bendt** har fortalt, at han startede i Stenløse skole efter sommerferien 1946, men en dag senere end de andre børn pga. flytningen. Bendt er født i 1938, og han bor i dag på Anholt. Han har en søster, Ruth, som er født i 1929 og bor i Vejle-Allested. Bendt blev uddannet som elektriker og var i lære hos el-installatør *P. Pårup Nielsen* på Svenstrupvej 42. Katrine hjalp til rundt omkring på gårdene, og hun arbejdede sammen med "*Margrethe Kogekone*", når der var fester i sognet. Når der var særlig travlt, stod hun også for maden i *Stenløse Forsamlingshus*, hvor hun havde flere medhjælpere ansat.

Kontrollens arbejde er beskrevet af *Hans Damgård* andet sted i dette årsskrift.

Katrine døde i 1956, og Johannes boede alene i huset, indtil han i 1970 flyttede til Turup, hvor Bendt boede sammen med sin kone Anni og børnene Søren og Hanne. Da huset i Turup var i flere etager og dermed ikke ældrevenligt, flyttede han omkring 1990 til en ældrebolig i Assens, hvor han døde 1 april 1993, 94 år gammel.

Jens Peter og Dorthe Poulsen købte Svenstrupvej 27 i 1970. Jens Peter arbejdede som svejser på Lindøværfet. Han var ivrig lystfisker og kom tit hjem med en pæn fangst. Han havde også en anden hobby. Han eksperimenterede

førstesalen bedre kunne udnyttes til børneværelser. Lotte og hendes familie boede i huset indtil foråret 2005. I mellemtiden var familien blevet forøget med 2 børn og en schæferhund.

Frank Wulf købte huset på Svenstrupvej 27 den 3. juni 2005 for kr. 480.000. Han var på det tidspunkt selvstændig murermester og havde flere folk ansat. I starten blev de gamle bygninger bag hovedhuset brækket ned, og adskillige containere med byggeaffald blev kørt væk. Alle indervægge og inventar blev brækket ned, og ydervæggen mod haven blev fjernet, fordi der skulle laves en tilbygning ud i haven bag huset.

Flotte tegninger viste, at der skulle laves en helt ny planløsning. To vinduer i vestgavlen blev muret til, hovedindgangen blev flyttet om på siden af huset, og hoveddøren erstattet af et vindue. Der blev støbt en sokkel til tilbygningen

mod haven og muret op til taghøjde. Diverse el-installationer blev forberedt med plastrør i væggene. Men så gik hele byggeprocessen desværre i stå engang i 2006.

Frank Wulf begrundede det med, at han fik 2 diskusprolaps og måtte droppe sit murerfirma. Herefter forfaldt huset mere og mere, og ukrudtet tog over. Inde i det, der skulle have været en tilbygning, voksede der træer, som nåede helt op til toppen på hovedhuset. Vinduerne i facaden var næsten alle slået i stykker, og et stort hul i hjørnet af huset var det, man så fra gaden. Inde i huset flød det med mursten, skrald, isoleringsmateriale, blå Royal-øldåser og en støvsuger, der havde tabt kampen.

Naboernes kamp mod ”ruinen”, som ”Kontrollens hus” nu blev kaldt, er desværre ikke et ukendt fænomen i Danmark. I februar 2009 henvendte en kreds af naboer sig for første gang til kommunen om hjælp til at få løst problemet med ejendommens forfald. Odense kommune svarede tilbage, idet man henvistes til byggelovens § 14

”Bebyggelse, ejendommens ubebyggede arealer og derpå værende indretninger holdes i forsvarlig stand, således at de ikke frembyder fare for ejendommens beboere eller andre eller på anden måde er behæftet med væsentlige mangler. Endvidere skal ejendommen holdes i en under hensyn til beliggenheden sømmelig stand”.

Frank blev også kontaktet af kommunen angående en redegørelse over ejendommen. Samtidig skrev vi et brev til Frank med underskrifter af alle naboerne og billeddokumentation af forholdene omkring ejendommen. Han svarede os ikke, og Odense kommunes afdeling for byggesager lukkede sagen i december 2009.

I 2010 kom huset på tvangsauktion, berammet til 6. maj kl. 10.30 i fogedretten. Nu troede vi, at der endelig skete noget i sagen, men dagen før tvangsauktionen, blev den aflyst.

I 2011 skrev vi igen til Frank og beklagede os over forholdene omkring ejendommen. Hækken langs Smutvej var nu blevet flere meter høj, og ukrudtet stod meterhøjt langs facaden på huset. Vi skrev, at han i det mindste kunne bringe sådanne forhold i orden. Men desværre stadig ingen reaktioner fra Frank. Flere gange havde der været byggesagkyndige forbi, bl. a. fra Tryg og Nykredit. Konsulenten fra Tryg troede, at det var et nyt parcelhus, de havde forsikret, da ejendomsvurderingen i 2008 var sat til 1.750.000 kr. Konsulenten fra Nykredit vurderede huset til 0 kr., men vurderede at grunden kunne sælges til 750.000 kr., når ”ruinen” var fjernet.

I juni 2012 henvendte vi os igen til Odense Kommune, som derefter sendte byggesagkyndige ud for at besigtige ejendommen d. 13. august kl. 10.00. Det resulterede i, at statsgartnerne kom ud og klippede hækken mod Smutvej. Regningen blev sendt til Frank. De bygnings-sagkyndige fra Odense Kommune forklarede os, at det var en byggeplads, hvor der ikke var krav om indhegning og i øvrigt var der ingen uvedkommende, som burde færdes på området.

I oktober 2013 fik vi en journalist til at skrive om ruinen i *Fyens Stiftstidende*. To hele sider blev det til med billeder. (se avisudklip i vores lokalarkiv). Nu måtte der da ske noget, men desværre, ingen hjælp at få nogen steder.

Heidi og Torben blev vores redning. Først i juli måned 2015 fik vi den glædelige nyhed, at *Heidi og Torben Jespersen* fra Svenstrupvej 39 havde købt grunden af *Frank Wulf* og ville fjerne ruinen og bygge et nyt parcelhus. Lørdag den 11. juli inviterede min kone og jeg med glæde Heidi, Torben og deres 2 børn på champagne, sodavand og chips, og flaget blev hejst. De fortalte, at de gerne ville blive i den gamle bydel på Svenstrupvej, frem for i en nyudstykning, og det synspunkt var vi jo alle glade for.

Nedbrydningen af ”ruinen” viste, at der endelig skete noget, efter at vi havde set på den i 8 år. Allerede i midten af august måned begyndte nedbrydningen. Det rod, der havde været inde i huset, blev omhyggeligt fjernet og kørt bort på trailer i flere omgange. De gamle vinduer, hvor

glassene var smadret blev taget ud og fjernet sammen med de 2 tagvinduer, som kunne afhændes til genbrug. Nogle af tagstenene blev nedtaget og kunne genbruges. Isoleringen ved taget blev også fjernet, inden et nedbrydningsfirma tog over med maskinkraft. I løbet af 3 uger var "ruinen", de mange store træer og de vildtvoksende hække fjernet, og mange containere blev fyldt og kørt bort.

Det nye hus blev en opgave til byggefirmaet *Preben Jørgensen Huse*, som havde bygget flere huse i den ny udstykning *Gyldenhøjen* overfor *Skt. Klemens Skolen*. Firmaet byggede det, man kalder et helmuret hus, hvor både inder- og ydermur bliver muret op sten på sten. Huset var klar til indflytning pr. 1. maj 2016, og således blev den grimme ælling forvandlet til en smuk svane.

Jeg har nu beskrevet et forløb, hvor parcellen 12b Svenstrup By, Stenløse blev forvandlet til et nyt dejligt parcelhus - "Fra skrot til slot".

Mejeribrug i Stenløse og omegn - en egn rig på mejerier

Af: Fhv. forstander, mejeriingeniør J.M. Buch Kristensen

Stenløse og omegn var i slutningen af 1800-tallet og begyndelsen af 1900-tallet en rig mejeri-egn. I slutningen af det 17. århundrede, hvor de store gårde og godser på Fyn havde en væsentlig produktion af stude og en dertil knyttet eksport til ret gode priser, var der ikke mange, der tænkte på mejeribrug.

I begyndelsen af 1800-tallet var der imidlertid en del gårde og godser på Fyn, der gik fra den fremtrædende studehandel og over til mejeridrift på grund af en bedre økonomi. Fyn blev fra 1900-tallet betragtet som Danmarks egentlige mejeriland. Årsagen var, at der gennem Fyens Stifts patriotiske Selskab allerede i 1863 blev skabt grobund for Danmarks første egentlige fællesmejeri i Marslev. Et fællesmejeri blev typisk oprettet på den måde, at én af landsbyens mænd lod indrette et mejeri på sin gård. Han købte så mælken fra en kreds af mælkeleverandører. Mælken behandlede han og solgte for egen regning.

Fællesmejerier gik deres sejrsgang

I 1870-erne gik fællesmejerierne sin sejrsgang over hele landet. I 1879 var der ca. 500 fællesmejerier i Danmark – heraf mange på Fyn. Mange landboforeninger foretrak nemlig fællesmejerierne, og havde i mange tilfælde kun skepsis og kritik til overs for andelsmejerierne. Et skøn fra 1885 anslår, at ca. 100.000 af landets 800.000 malkekøer leverede mælk til et fællesmejeri. Fællesmejerierne var dog ofte anlagt meget skrabet, fordi de normalt var afhængige

af én mands – ejerens og lederens – kapital og kredit. Ved andelsmejeriernes fremkomst efter 1882 blev fællesmejerierne påført en meget hård konkurrence, og et stort antal måtte enten opgive eller overgå til et andelsmejeri.

Hvem kom først?

Fyn var først på fællesmejeri-området. Der har været en del diskussion, om Fyn også var først på andelsmejeri-området, og at det første andelsmejeri i Danmark ikke startede i Hjedding i Vestjylland, men i Kaslund på Fyn. Sagen er den, at 7 år før Hjedding Andelsmejeri blev oprettet i 1882, blev der allerede i 1875 oprettet et mejeri i Kaslund på Fyn. Den nødvendige kapital blev fremskaffet ved et 1. prioritetslån, og hvad der krævedes derudover blev indskudt af interessenter. Indskuddene blev betegnet som aktier. Overskud eller underskud ved driften fordeltes i forhold til hver enkelt leverandørs leverede mælkemængde. Da indskuddene var af forskellig størrelse, og alle trods dette havde lige stemmeret, var andelsprincipperne i virkeligheden fulgt. Når Kaslund på Fyn ikke opnåede anerkendelse som Danmarks første andelsmejeri, skyldes det først og fremmest, at betegnelsen aktier for de indskudte beløb blev anvendt. Det var Hjedding Andelsmejeri, der blev efterlignet af alle de andelsmejerier, der herefter i stort antal blev oprettet over hele landet. Andelsmejeriernes historie regnes til at begynde den 10. juni 1882, hvor Hjedding Andelsmejeri startede.

Fyn var i begyndelsen anderledes

På Fyn var det i 1800-tallet anderledes i begyndelsen end i det øvrige land. Da man på Fyn i 1883-84 for alvor gik i gang med at oprette mejerier, baseret på mælkeproducenternes initiativ og ledelse, efterlignede man Kaslund mejeri. Det blev derfor aktiemejerier - ikke andelsmejerier man oprettede.

Andelsmejerierne havde imidlertid en tordnende succes. En væsentlig årsag hertil var, at andelsmejerierne opnåede smørpriser på eksportmarkerne, der lå 10 - 20 kr. pr. 100 pund over den pris, fællesmejerierne opnåede, væsentlig på grund af en bedre kvalitet. Oprettelsen af andelsmejerier betød, at mælke-

producenterne i fællesskab oprettede og ejede mejerierne. Andelsprincippet sikrede, at ikke bare gårdene og godserne, men også de små husmænd fik del i produktionen af kvalitetsmør til en højere pris, end de tidligere havde kunnet opnå.

På Fyn skød andelsmejerierne senere frem end i det øvrige land. De blev oprettet på initiativ af en skare unge landmænd, der gik ind for andelsprincippet. De skaffede sig kendskab til mejeridrift ved at tage job på herregårde med mejeridrift og på gårde med et fællesmejeri. Det betød, at der også på Fyn i slutningen af 1800-tallet blev anlagt en række andelsmejerier. I 1930-erne var der ca. 200 andelsmejerier på Fyn. Til denne udvikling bidrog ikke mindst, at der på Dalum Landbrugsskole i 1889 blev oprettet en mejeriskole, således at der blev åbnet adgang til at få en teoretisk mejerifaglig uddannelse ved siden af den praktiske mejeriuddannelse. Det betød, at man nu kunne få ledere til de nyoprettede andelsmejerier.

Historien bag Dalum Landbrugsskole er som følger: I 1886 købte agronom Jørgen Petersen Chresten Kolds højskole sammen med agronom Hans Appel. De havde begge tidligere fået en grundig mejeriuddannelse, så det var naturligt, at de også i 1889 oprettede en mejeriskole, og skolen skiftede nu navn til Dalum Landbrugsskole og Mejeriskole. Tidligere var der på Ladelund Landbrugsskole også oprettet en mejeriskole.

I Stenløse-området kom der gang i mejeribyggeriet

Fra højskolerne, landbrugsskolerne og mejeriskolerne udgik en skare vågne og dygtige unge mænd, som skabte fremgang for landbruget, ikke mindst på Fyn. Også i Stenløse-området var der gang i mejeribyggeriet. Der kan næppe findes et område i Danmark med så mange mejerier så tæt ved siden af hinanden. I en radius på 7 km fra Stenløse kirke blev der således i perioden fra 1887 til 1926 oprettet 10 mejerier: 8 andelsmejerier og 2 privatmejerier.

De 10 mejerier var følgende:

Borreby Andelsmejeri ved Fangel blev oprettet i 1887. Mejeriet havde 213 mælkeleverandører, hvoraf 11 havde over 20 køer. De mælkeleverandører, der i 1930-erne havde over 20 køer, må betegnes som hørende til landbrugets overklasse – store gårdejere og proprietærer. I mejeriets storhedsperiode i 1930-erne indvejede mejeriet i alt 5,3 mil. kg. mælk om året. Efter datidens forhold var det et stort og betydende mejeri. Mejeriet fremstillede både ost, smør og konsummælk. Man havde detailsalg af mælk og fløde. I begyndelsen af 1900-tallet var både formanden Chr. Hansen og mejeribestyrer Hans Larsen medlemmer af Stenløse – Fangel sogneråd i en årrække. I 1964 blev mejeriet sammenlagt med Højby Andelsmejeri.

Højby Andelsmejeri blev oprettet i 1888 som **Højby-Allerup Andelsmejeri I/S**. Det var mejeriets navn i de første 60 år. Foregangsmændene bag oprettelsen af Højby-Allerup Andelsmejeri var bl.a. gdr., folketingsmand og amtsrådsmedlem Kristen Jensen, "Aulkær" i Højby og gdr. Niels Hansen "Lindegården" i Højby. Pengene til at bygge mejeriet for fik man bl.a. af frøken Katrine Jørgensen, der lagde 10.000 kr. på bordet mod en forrentning på 4 %.

Højby-Allerup Andelsmejeri havde 78 mælkeleverandører med i alt 807 køer, heraf 7 med over 20 køer. Mejeriet indvejede i 1930-erne 3,1 mil. kg. mælk om året og producerede både ost, smør og konsummælk.

Mejeriet var især kendt for deres gode ost og smør, der var belønnet med 2 sølvmedaljer for ost og 2 bronzemedaljer for smør. (se fakta boks nr. 1).

I 1945 brændte store dele af mejeriet, og et nyt blev bygget. I perioden fra 1948 til 1972 blev Højby-Allerup Andelsmejeri sammenlagt med omegnens andelsmejerier til Højby Andelsmejeri. Det drejede sig om følgende andelsmejerier: Nørrevange, Nr. Lyndelse, Dømmestrup, Enghave, Borreby, Ferritslev-Havndrup, Constantia og Enghave. I 1979 blev Højby Andelsmejeri og alle dens andelshavere en del af Mejeriselskabet Danmark, der lukkede mejeriet i juni 1987.

Nørre Lyndelse Andelsmejeri i Nørre Lyndelse blev oprettet i 1888. Mejeriet havde 125 mælkeleverandører med i alt 800 køer, heraf 3 med over 20 køer. Mejeriet indvejede i 1930-erne 2,1 mil. kg. mælk om året. Mejeriet producerede kun smør og konsummælk.

I 1954 blev mejeriet sammenlagt med Højby Andelsmejeri. I 1959 oprettede den senere så kendte "Børge Kildemoes Cykelfabrik" fabrikation og administration i det nedlagte mejeris bygninger.

Nørre Søby Andelsmejeri i Nr. Søby blev også oprettet i 1888. Mejeriet havde 97 mælkeleverandører med i alt 550 køer, hvoraf ingen havde over 20 køer. Mejeriet indvejede i 1930-erne 2,1 mil. kg mælk om året.

Mejeriet havde et hjemmesalg af sødmælk, og ellers producerede man kun smør til eksport.

Der fortælles en sød lille historie om én af mejeriets første mejeribestyrere – Niels Peder Jensen Christoffersen, der var født i 1873. Som ung kom Niels på sygehuset i Viborg for at blive opereret. Han var dog ikke mere syg, end at han kunne hjælpe med at passe de andre

patienter. Engang kronprins Frederik – senere Frederik den 8. besøgte sygehuset hørte han om den opvakte knægt. Kronprinsen kaldte Niels til sig og sagde ” *Kom op til mig på Amalienborg, når du er rask. Så skal jeg hjælpe dig med at finde noget arbejde*”. Andelsbevægelsen var ny dengang, så kronprinsen foreslog Niels, at han blev mejerist, som han også blev. I 1896 kom Niels til Nørre Søby Andelsmejeri, hvor han senere blev en højt skattet mejeribestyrer. Oprindeligt takket være Frederik den 8.

Nørre Søby Andelsmejeri blev i 1953 sammenlagt med en række andre andelsmejerier til Mejeriet Odense.

Dalum Andelsmejeri i Hjallesø blev oprettet i 1895. Mejeriet havde 81 mælkeleverandører med i alt 600 køer, heraf 4 med over 20 køer. Mejeriet indvejede i 1930-erne 2,2 mil. kg mælk om året. Mejeriet producerede smør, ligesom de havde et lille detailsalg af mælk og fløde. Mejeriet var kendt for deres gode smør, der havde fået flere sølv- og bronzemedaljer, samt flere diplomer og ærespræmier.

Mejeriets formand, proprietær Johs. Georg Rasmussen, Voldgård, var i en lang årrække i 1920-erne medlem af Stenløse – Fangel sogneråd.

Et af Stenløse områdets ældste og mest betydende mejeri-område i 1930-erne var Volderslev. Alle gårdene i Volderslev leverede i mange år mælk til Dalum Andelsmejeri. Den sidste gård med køer i Volderslev var Enghavegård ved gdr. Knud Erik Rasmussen, der i 1991 solgte alle sine 65 malkekøer. Gårdens leverandørnummer var i hele perioden 302. Det var kutyme, at man ikke overtog en anden mælkeleverandørs nummer. Derfor kan man ikke derfra udlede, hvor mange leverandører, der var på det pågældende tidspunkt til de enkelte mejerier og mejeriselskaber. Gården Enghavegård leverede i begyndelsen sin mælk til Dalum Andelsmejeri, der i 1953 indgik i Mejeriet Odense, som senere fusionerede med Fyns Mælk, som i

1980 fusionerede med MD-Foods.

Bestyrelsesmedlem, gdr. Rasmus Rasmusen fra Enghavegård var i 1930-erne medlem af Stenløse-Fangel sogneråd.

Volderslev vedblev helt indtil nutiden at levere bestyrelsesmedlemmer til de lokale mejerier. Gdr. Holger Jensen, Rønnegård i Volderslev blev indvalgt i bestyrelsen for Mejeriet Odense, efter at Dalum Andelsmejeri indgik i Mejeriet Odense. I 1976 blev Holger Jensen valgt som hovedbestyrelsesmedlem i Fynsk Mælk.

Nørrevange Andelsmejeri ved Højby blev oprettet i 1895. Mejeriet havde 87 mælkeleverandører med i alt 600 køer, heraf 8 med over 20 køer. Mejeriet indvejede i 1930-erne 2,6 mil. kg mælk om året. Mejeriet producerede både ost og smør til eksport, ligesom det havde et mindre hjemmesalg af mælk og fløde. I 1928 fik mejeriet helt specielt 5 sølvmedaljer for deres smør. Mejeriet blev i 1948 sammenlagt med Højby Andelsmejeri.

Dømmestrup Andelsmejeri ved Fangel blev oprettet i 1896. Mejeriet havde i 1930-erne 66 mælkeleverandører med i alt 425 køer, der leverede 1,8 mil. kg mælk om året. Der var 2 af leverandørerne, der havde mere end 20 køer. Mejeriet var kendt for deres fantastiske gode smør, der helt usædvanlig fik guldmedalje i både 1929 og 1930. Derfor fik mejeriet 5 sølvmedaljer over årene for deres smør.

Formanden for mejeriet Niels Juul Nielsen var i 1920-erne medlem af menighedsrådet i Fangel. Mejeriet blev i 1954 sammenlagt med Højby Andelsmejeri.

Sanderum Andelsmejeri blev oprettet i 1910 i Sanderum. Mejeriet var efter 1930-ernes forhold et ret stort mejeri med en årlig indvejning på 5,9 mil. kg. mælk fra 200 leverandører med i alt 1500 køer. 14 mælkeleverandører havde flere end 20 køer. Mejeriet fremstillede smør, men først og fremmest var det et konsummælksmejeri, der havde et stort konsummælks salg af mælk og fløde i hele Odense.

Mejeriet havde et usædvanligt stort personalehold med en direktør, en mejeribestyrer, 6 mejerister, 1 kontrollør, 42 ekspeditricer, 12 mandlige arbejdere, 30 kvindelige arbejdere, 22 detailkuske og 14 mælkekuske, der kørte mælk fra mælkeleverandørerne til mejeriet. De mange medarbejdere var muliggjort pga. koncession af mælkehandlen i købstæderne. (se fakta boks nr. 2).

Mejeriet blev nedlagt i 1953, da man sammen med 12 andre mejerier oprettede Mejeriet Odense på Grønløkkevej.

Fællesmejeriet Rikkeminde i Dalum blev oprettet i 1926 på proprietærgården Rikkeminde. Mejeriet havde kun den ene ejer og mælkeleverandør, der leverede 0,5 mil. kg mælk om året. Mælk og fløde blev solgt i Dalum og Odense fra 5 mælkevogne. Mejeriet producerede kun smør til gårdens eget forbrug.

Mejeriet indgik i 1953 i Mejeriet Odense.

Dalum Landbrugsskoles første mejeri i Hjaltese blev oprettet af Chresten Kold allerede i 1860-erne. Det startede som et gårdmejeri og behandlede kun skolens mælk fra 14 -16 køer. I 1900 blev det næste mejeri bygget, mønstermejeriet blev det kaldt. Det 3. mejeri blev bygget i 1931, tegnet og projekteret af skolens mejerilærer, civilingeniør Harald Jensen. Han blev senere forstander for Statens Forsøgsmejeri i Hillerød. Mejeriet var et funktionalistisk bygningsværk med rette linjer og fladt tag. Byggestilen var det mest hotte i tiden.

Dalum Landbrugsskoles nye mejeri, opført 1931 med bl.a. laboratorier for mælkekemi og bakteriologi.

I 1941 gennemførtes en centralisering af mælkehandlen i Odense. Dalum Landbrugs- og Mejeriskoles mejeri havde indtil da haft et ret betydeligt mælkesalg med 6 detailvogne og butik. Som følge af mælkeordningen måtte dette salg ophøre. Som erstatning fik mejeriet overladt leverancen til alle Odense bys sygehuse og forskellige andre offentlige institutioner. Mejeriet fik også eneret på leverance af upasteuriseret og uhomogeniseret børnemælk til alle børneinstitutioner i Odense. (se fakta boks nr. 3).

Denne børnemælk blev leveret til mejeriet af 13 særlig grundig dyrlægekontrollerede kvægbesætninger. Salget af denne specielle børnemælk ophørte i 1957, og dermed var baggrunden for mejeriet væk. Mejeriet stoppede sin virksomhed den 1. august 1960 efter 100 års virke.

Til slut en lille anekdote: På mejeriet blev der i mejeriets velmagtsdage fra 1930 til 1950 produceret Fyns bedste og mest aromatiske rygeost. Mejeriets mangeårige mejeribestyrer Axel Jensen kom engang hen til mig og sagde: ”Før jeg dør, vil jeg fortælle dig min hemmelighed. Når min rygeost var så berømt, at alle Odenses fine damer kom for at købe den, skyldes det, at jeg pissede i halmen”. Det er en velkendt sag, at lidt halvfugtig havrehalm er det bedste til rygning af fynsk rygeost.

De gyldne tider sluttede

De gyldne tider for mejeribrug i Stenløse-området forandrede sig i 1950-60-erne. Her væltede udviklingen ind over mejerierne. De tider, hvor mælken blev hentet i transportspande hos den enkelte mælkeproducent, var ved at rinde ud. Nye tankvogne vandt frem og vendte op og ned på mejeribrug, ikke bare i Stenløse-området, men i hele landet. Tidligere havde mejerierne været nødt til at ligge, så et spand heste kunne gå frem og tilbage mellem den enkelte mælkeproducent og mejeriet i løbet af en formiddag. Med tankvognen betød afstanden næsten ingen ting. Der var muligheder for stordrift!

I Stenløse-området søgte man enten til Mejeriet Odense eller til Højby Andelsmejeri. Begge mejerier fusionerede senere med Fyns Mejeriselskab (oprettet i 1964), der i 1973 skiftede navn til Fynsk Mælk. Fynsk Mælk fusionerede i 1975 med Mejeriselskabet Danmark, der skiftede navn til MD-Foods og senere endnu til Arla Foods.

I dag er der ingen mejerier på Fyn, der indvejer mælk direkte fra mælkeproducenter. Mejerierne køber i stedet mælken hos Arla Foods. På Fyn er der 4 mejerier, der gør dette. Det er **Løgismose**, **Uhrenholdt** i Horne, Landmejeriet **Sinai** og **Gundestrup** mejeri. De er alle privatmejerier.

I 1930-erne var der ca. 200 mejerier på Fyn. I hele Danmark var der ca. 1400 andelsmejerier og ca. 300 privatmejerier. I dag er der i alt 8 andelsmejerier, 29 privatmejerier og 14 gårdmejerier i hele Danmark. På Fyn er der ingen andelsmejerier eller gårdmejerier, men 4 privatmejerier. De gyldne tider på Fyn for mejeribrug er slut.

Kilder:

1. Bjørn, Claus: *Dansk mejeribrug 1882 – 2000*, Århus 1982.
2. Ellbrecht, G.: *Dansk Mejeristat, Odense Amt, København 1931*.
3. Jensen, Harald: *Mælk, Smør og Ost, København 1950*.
4. Jensen, H.M.: *Mejeribrugets historie. Forelæsninger*, København 1962.
5. Jensen, H. M.: *Dansk Mejeribrug, bind 1, København 1963*.
6. Rasmussen, Knud Erik, *Enghavegård: Personlig meddelelse*. 2017.
7. *Billeder er scannet fra Selskabet Vort Samfund "Dansk mejeristat, Skriftrække II" 1931*.

Jens Martin Buch Kristensen. Født 1937. Uddannet som mejeringeniør. Mejerilærer på Dalum Landbrugs- og Mejeriskole i 1964, fra 1972 forstander for Mejeriskolen. I 1979 blev mejeriskolen udskilt som en selvstændig erhvervsskole – Dalum tekniske Skole. Senere skiftede skolen navn til Dalum UddannelsesCenter. Pensioneret i 2004. I dag hedder skolen Kold College.

Fakta boks nr. 1

Tildeling af guld-, sølv-, og bronzemedaljer

Allerede i 1868 havde man en landsdækkende mejeriudstilling i Århus, hvor 115 herregårds- og gårdmejerier udstillede smør og ost. Den første af de moderne Landsmejeriudstillinger fandt sted i Fredericia i 1920 i anledning af Sønderjyllands genforening med Danmark. I dag hedder den *Landsmejeriudstillingen Danish International FOOD Contest*.

Mejeriprodukterne bedømmes ved disse mejeriudstillinger af et dommerhold ved en bedømmelse af syn, lugt og smag af de pågældende produkter.

De bedste 10 % af samtlige produkter tildeles en guldmedalje. De højest placerede produkter op til 20 % af de produkter, der ikke har fået guldmedalje, tilkendes sølvmedalje, medens resten op til 33 % tilkendes bronzemedalje.

Denne sunde konkurrence gennem 139 år har bevirket en kolossal innovation frem mod en bedre kvalitet og bedre økonomi i hele mejerisektoren.

Fakta boks nr. 2

Koncession af mælkehandlen i købstæderne

I 1940 blev der gennemført en rationalisering af mælkehandlen i alle købstæder, herunder i Odense. På initiativ af handelsminister Christmas Møller vedtog Rigsdagen den 19. august 1940 en lov, der pålagde kommunalbestyrelserne at nedsætte forbrugerpriserne på mælk og samtidig rationalisere mælkehandlen i byerne til færre enheder.

I Odense var en rationalisering også i allerhøjeste grad tiltrængt. I 1938 var der i Odense i alt 166 mejeriudsalg og 145 kørende mælkesalgsvogne.

Kommunalbestyrelserne gav nu enkelte mejerier koncession på at sælge mælk inden for en afgrænset bydel. Sanderum Andelsmejeri var et af disse mejerier, der i 1940 fik eneret på at sælge mælk i den nordlige del af Dalum og sydlige del af Odense. Mejeriet kunne ikke længere selv fastsætte mælkeprisen, men skulle have den godkendt af kommunalbestyrelsen. Til gengæld fik mejeriet dækket alle dokumenterede udgifter, herunder lønningerne. Derfor kunne Sanderum Andelsmejeri efter nutidens forhold have et usædvanligt stort personalehold.

Som konsekvens af Danmarks indtræden i det Europæiske Fællesskab (EF) i 1972 blev mælkekoncessionsordningerne i købstæderne ophævet og erstattet med et frit marked.

Fakta boks nr. 3

Børnemælk

I tidsrummet 1878-1957 kunne man i Danmark købe en speciel børnemælk. Tidligere kunne mælken være smittebærer for især tuberkulose. Derfor havde man særlige kontrollerede tuberkulosefri kobesætninger, hvor der blev foretaget dyrlægekontrol hver 14. dag. Disse kobesætninger leverede mælk til særlig udvalgte mejerier. Børnemælken skulle på gårdene køles omgående. Om sommeren fik køerne kun græs, om vinteren høg. Køerne måtte ikke få mask, korn eller kålrabi-roer. Mælken blev ikke homogeniseret eller pasteuriseret på mejeriet. Børnemælken blev anbefalet af børnelæger til babyer og svagelige voksne.

Børnelægerne havde det standpunkt, at pasteurisering, selv til den laveste pasteuriseringsgrad, 72 grader Celsius i 15 sekunder, forringede mælkens næringsværdi, derfor gik lægerne ind for denne specielle børnemælk indtil 1957.

Fakta boks nr. 4

Nøgletal for de 10 mejerier	Oprettet	Nedlagt	Indvejet mælk
Borreby Andelsmejeri	1887	1964	5,3
Højby Andelsmejeri	1888	1987	3,1
Nørre Lyndelse Andelsmejeri	1888	1954	2,1
Nørre Søby Andelsmejeri	1888	1953	2,1
Dalum Andelsmejeri-	1895	1953	2,2
Nørrevange Andelsmejeri	1895	1948	2,6
Dømmestrup Andelsmejeri	1896	1953	1,8
Sanderum Andelsmejeri	1910	1953	5,9
Fællesmejeriet Rikkesminde	1926	1953	0,5
Dalum Landbrugsskoles mejeri	1860	1960	-

Indvejet mælk i 1930-erne er angivet i millioner liter

